

J. Basanavičius ne prie ko

„Respublika“ 2017 sausio 21 d. Parengė žurnalistė Danutė ŠEPETYTĖ

Praėjusią savaitę internete ir spaudoje pasklidusios paminklo Jonui Basanavičiui idėjos sukėlė jausmų sąmyšį: jos ir stebino, ir juokino, ir liūdino, ir skatino liaudį kurti anekdotus. Vilniaus rotušėje miesto savivaldybė išdėstė šešiolika projektų, pretenduojančių įamžinti vienos žymiausių Lietuvos tūkstantmečio asmenybių atminimą sostinėje.

„Graudus įspūdis“, – sakė menotyrininkas, humanitarinių mokslų daktaras Helmutas Šabasevičius.

„Neįgalumas toks“, – sakė dažnas meno konkursų ekspertas, neprilygstamo Kauno IX forto memorialo kūrėjas, skulptorius Alfonsas Vincentas Ambraziūnas.

„Gana liūdnas vaizdas“, – sakė šių metų J. Basanavičiaus premijos laureatas etnologas, baltistas, humanitarinių mokslų daktaras **Dainius Razauskas**.

„Gal buvo per mažai laiko, gal ir konkurso sąlygos buvo ne visai tinkamai pateiktos, – tęsė šių metų Vyriausybės ir meno premijos laureatas H. Šabasevičius. – Bet, perbėgęs akimis skulptūrų galeriją, nusiminiau: menki projektai labai nuliūdino.“

Vienintelis iš kalbintų žmonių, kuris dalijosi entuziazmu, buvo Vilniaus savivaldybės vicemeras Gintautas Paluckas. Tiesa, prajukdavo ir jis, stabtelėdamas ties projektais, primindavusiais, kaip pats tvirtino, paskutinės nakties studento darbą.

„Pirmas dalykas, dėl ko džiaugiuosi, – aiškino vicemeras, – kad pats procesas, leiskite išsireikšti, buvo ištiesintas ir pastatytas ant tvarkingų ir teisingų, objektyvių bėgių, nes iš pradžių jis buvo pritraukęs įvairių insinuacijų dėl neobjektyvumo, skaidrumo stokos. Šiandien į visus šituos klausimus yra atsakyta. Kalbant apie pateiktus paminklo Tautos žadintojui ir vienytojui sprendinius, matau man patinkančių, bet tam ir yra komisija, kuri nustatys pirmos vietos laimėtoją. Nepaisant keleto idėjų, kurių, – nežinau, kaip diplomatiškai pasakyti, – kokybė stipriai skiriasi nuo pirmaujančių, aš tikrai džiaugiuosi.“

Laiko, jo nuomone, projektų autoriams netrūkę: terminus derinę ir su Dailininkų, ir su Architektų sąjunga. Aišku, sakė, aikštės sutvarkymo darbams laiko galėjo likti ir daugiau, jei visus sprendimus būtų pavykę priimti anksčiau, bet susitvarkysią ir dabar. Jis tikisi, kad ekspertų ir Tautos nuomonė dėl priimtino varianto, kuris greičiausiai bus klasikinio stiliaus, nesusikirs. Prisipažino, kad jam asmeniškai patinka ažūrinis projektas, tačiau abejoja, ar jis tiktų J. Basanavičiui įamžinti, – gal koks miestelis jo užsižeis, pasvarstė.

Priminsime, kad paminklo J. Basanavičiui konkursą Vilniaus savivaldybė paskelbė pernai spalio pradžioje, po ilgų ir nevaisingų diskusijų dėl vietos jam statyti, ne juokais vertusių manyti, kad atsakymas iš anksto buvo numatytas ir jo siekta – paminklą statyti būtent automobilių stovėjimo aikštelės vietoje priešais Filharmoniją, o ne K. Sirvydo skvere netoli Signatarų namų, kur 1918 metais ir buvo paskelbtas Nepriklausomybės Aktas (buvo kalbų apie komercinius tam tikrų grupių interesus šio aukso vertės skvero prieigose, juos entuziastingai kaskart paneigdavo miesto valdininkija). Lietuvos nacionalinio muziejaus sumanymas, padiktuotas karčios konkursų nevaisingumo praktikos, – paminklą išlieti pagal skulptoriaus Rapolo Jakimavičiaus darytą modelį, kurį pakoreguoti buvo apsiėmęs skulptorius Algirdas Bosas, taip pat buvo atmestas, nors šiuo atveju paminklo statybą sulidžia suma ir buvo pasirengęs remti koncernas „MG Baltic“.

Skulptoriaus Romualdo Kvinto nuomone, kiekvienam lietuviui J. Basanavičiaus asmenybė yra daug reiškianti, ir dažnas menininkas, matyt, nešioja savy su juo susijusią kokio nors kūrinio idėją, tad trijų mėnesių terminas tiems, kurie norėjo ir turėjo ką šiuo atžvilgiu pasakyti, yra pakankamas pirminei idėjai kristalizuoti, tačiau, jei dailininkas ėmėsi šio darbo „iš šalies“, t. y. ji jam buvo nauja, trijų mėnesių aiškiai negana.

Konkursiniai darbai jo nesužavėjo – jo akimis, iš visų bene stipriausiais esąs konkurse nedalyvavęs R. Jakimavičiaus modelis.

Ties juo dirbęs skulptorius A. Bosas paaiškino nei su savuoju, nei su kiek pakoreguotu R. Jakimavičiaus darbu varžytis konkurse nė neplanavęs. Ir dėl to, kad nekristų bent koks protekcionizmo šešėlis, ir dėl to, kad visi norintys galėtų pasireikšti formų ir turinio turtingumu bei įvairove, parodytų, ką sugeba. Eksponuojamų projektų meniškumo atžvilgiu sakė linkęs lietuviškai taktiškai nutylėti, tačiau kolegiskai pastebėjo, kad daug darbų „ėjo paskui skulptorių Antaną Žukauską“, sukūrusį J. Basanavičiaus paminklą Vilkaviškiui. „Esu dėkingas Žukauskui, kad „nesugadino“ Basanavičiaus“, – pridūrė.

Nesislepia nuo klausimų ir J. Basanavičiaus premijos laureatas **Dainius Razauskas**.

„Jeigu mano nuomonės klausiate, – tvirtino jis, – tai ji nėra linksma. Pabrėžtinai sakau nesąs nei meno kritikas, nei meno specialistas. Esu kitos srities žmogus, kuris paprasčiausiai turi teisę kaip laisvas asmuo vertinti savaip. Asmeniškai, labai subjektyvia [mano] nuomone, šiuolaikiniai menininkai iš viso turi didelių gal ne tik psichologinių, bet ir dvasinių problemų. O blogiausia, kad ne tik dvasinių, bet ir techninių. Iš to, ką peržvelgiau (pabrėžiu vėlgi – ne specialiai nagrinėdamas, o tiesiog permečiau akimis internete tuos projektus), dauguma iš jų tiesiog iš veido yra nepanašūs į Joną Basanavičių. Čia priekaištas dailininkų profesionalumui, nes kad ir koks būtų meno sumanymas, jei daromas konkretus istorinis asmuo, jis turi būti bent panašus iš veido į originalą. Čia, sakyčiau, labai naivus priekaištas, bet kartu, man regis, jis yra esminis. Pridursiu dar ir nesugebėjimą atlikti savo darbo profesionaliai techniškai... Iš to rinkinio aš gal tik vieną skulptūrą galėčiau matyti nesibodėdamas, bet ir tai nepernelyg žavėdamasis. Antra, man regis, yra didelis manieringumas – pabrėžčiau būtent šitą pusę tiek šio projekto modelio pasiūlymų, tiek apskritai kitų menininkų darbų atžvilgiu. Gedimino paminklas Katedros aikštėje irgi patenka į manieringų ir dvasiškai neįgalių rinkinį (nuo žirgo nusodintas karalius – juk impotencijos ir baisiausios nepagarbos ženklas). Manieringumas, man atrodo, yra ne gilus dvasinis atsivėrimas, ne kūrybingumas, o būtent negalėjimas arba, pabrėžčiau, baimė padaryti paprastą, tikslų, gerą darbą. Būtinai reikia išsinerti iš kailio, susikūprinti, persilenkti, koją prakišti pro pažastį, būtinai reikia susikraipyti, apsukti pasaulį aplink save tris kartus ir susukti iš jo kažkokią spiralę... Iš tikrųjų tai yra liūdnas reiškinys, nes, mano supratimu, rodo dvasinį neįgalumą ir kažkokią didelę baimę, kuri neleidžia žmogui skleistis. Visiškai nėra, tarkim, drąsos, vidinio sugebėjimo išsitiesti. Stovėti tiesiai, ramiai žiūrint pasauliui, būčiai į akis. Tokios laikysenos siaubingai Lietuvoj pasigendu. Čia ne estetinis klausimas, čia yra dvasinis neįgalumas. Negalėjimas būti. Rimta bėda Lietuvoje, kuri per dailininkų pusę pasireiškia šitaip.“

Formos įvairovės, monumentalumo ir apskritai kūrybiškumo pasigenda ir skulptorius A. V. Ambraziūnas. Pusiau juokais, pusiau rimtai porina, kad visos mūsų bėdos prasidėjo nuo to, kad Gediminas buvo nusodintas nuo žirgo. J. Basanavičiaus paminklo istorijoje jis mato ir Lukiškių aikštės epopėjos simptomų, ir skulptoriai, anot jo, šiame konkurse atrodo tokie sutrikę („neįgalumas toks, gal Dailės akademija jų dreamai neparuošia“). Be to, neturim gerų konkurso organizavimo tradicijų, konstatuoja skulptorius, sunkiai įsivaizduojantis išeitį iš šios nedžiuginančios situacijos.

Kita vertus, jis tvirtina, kad J. Basanavičiaus paminklas netapo idėja, kuria būtų užsikrėtusi (užkrėsta?) visuomenė nuo „viršūnės iki apačios“. Ar girdėjote, kad apie jo svarbą būtų kalbėjusi prezidentė, ministras pirmininkas, bent jau iki šiol? Negali jam prieštarauti. Net, jeigu svarbiausi valstybės pareigūnai ir bus kalbėję apie tai už užvertų durų, jų suinteresuotumas ir bus likęs užsklėstas užu jų. Užtat ir matome, kaip netrukdomai vienas Vilniaus „cechas“ susimano kokioje tarpuvartėje pastatyti paminklą J. Basanavičiui, kitas griebiasi „neštos ir pamestos“ Lukiškių aikštės. Valstybė čia rasi ir ne prie ko. Juk Gediminas kadai kadės nuo žirgo nusodintas. Grabinėja tamsoje.